

VELİYYÜDDİN YEKEN

(ولّي الدين يكن)

(1873-1921)

Mısırlı eleştirmen ve şair.

2 Mart 1873'te İstanbul'da doğdu. Babası Hasan Sırrı Paşa, annesi Çerkez asıllı bir hanımdır. Yeken lakabı Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kız kardeşinin oğlu, Yeğen lakabıyla anılan dedesi İbrahim Paşa'dan gelir. Henüz üç yaşında iken babası tarafından Kahire'ye götürüldü. Altı yaşında babasını kaybedince Mısır Maliye bakanı olan amcası Haydar Paşa onu himayesine aldı ve Hidiv Tefvîk Paşa'nın devlet erkânının çocukları için yaptırdığı Medresetü'l-encâl'e gönderdi. Burada Türkçe, Arapça ve İngilizce, Marsilya Fransız Okulu'nda Fransızca ve Yunanca öğrendi. Mezuniyetinden sonra kısa bir süre Mısır halk savcılığında çalıştı; ardından Medresetü'l-encâl'den arkadaşı Hidiv II. Abbas Hilmi'nin sarayında görev aldı. Yazı yazma yeteneği bulunan Yeken daha yirmi yaşına gelmeden *el-Kâhire* ve *en-Nîl* gibi gazetelerde edebî, siyasî ve içtimâî yazılar yazdı. Ardından Yûsuf Fethi Bey'le birlikte *el-Mikyâs*'ı yayımladı (1895). İstanbul'a yaptığı bir yıllık seyahatte Şûrâ-yı Devlet Meclisi üyesi amcası Muhammed Fâik Bey'in yanında kaldı. Ertesi yıl döndüğü Mısır'da 1897'de II. Abdülhamid'i eleştirdiği *el-İstikâme* adlı gazeteyi neşretti, fakat gazetesini yasaklandı. Bunun üzerine Osmanlı siyaseti ve özellikle II. Abdülhamid'le ilgili düşüncelerini *el-Muqattam*, *el-Müşîr* gibi gazete ve dergilerde yazmaya devam etti. II. Abdülhamid'in davetiyle tekrar İstanbul'a gitti; önce gümrük memurluğuna, daha sonra Yıldız Maarif Meclisi üeliğine tayin edildiyse de Abdülhamid rejimini eleştirmeyi sürdürdüğü ve Kânûn-ı Esâsî'nin ıslahı yolunda Jön Türkler'in çağrısını desteklediği gerekçesiyle 1902'de Sivas'a sürgüne gönderildi. Burada altı yıl kaldı ve II. Meşrutiyet'in 1908'de ilânı üzerine Mısır'a dönmeye izin verildi. Mısır'da *el-Ehrâm*, *el-Mü'eyyed*, *er-Râ'idü'l-Mışrî*, *eş-Zuhûr* gibi dergi ve gazetelerde yazmaya, bir taraftan da *el-Ma'lûm ve'l-mechûl* adıyla hâtıratını yayımlamaya başladı. Bu sırada *el-Muqattam*'da çıkan sosyal içerikli bazı yazılarını *eş-Şahâ'ifü's-sûd*, bazılarını da *et-Tecârib* adıyla neşretti. 1912'de *el-İkdâm* gazetesinin yayın müdürlüğünü üstlendi. Bir süre Adalet Bakanlığı'nda çalıştıktan sonra 1914'te Kral Hüseyin Kâmil'in yönetime

gelmesiyle saraya bağlı özel divan kâtipliği görevine atandı. 1919 yılına kadar sürdürdüğü bu görevinden astım hastalığı yüzünden ayrıldı ve 6 Mart 1921 tarihinde tedavi için gittiği Hulvân'da vefat edinceye kadar yazı yazmaya devam etti.

Veliyyüddin Yeken ilk yazılarında İslâm birliğini ve Osmanlı hilâfetini desteklemiş, II. Abdülhamid'in İslâm âlemini eski güçlü dönemine yükselteceğine inanmıştır. Bu sebeple II. Abdülhamid ve iktidarı aleyhine yazı yazan bütün milliyetçileri eleştirmiştir. Aynı sebeple Mısır'daki Osmanlı iktidarından kaçanların hâmisî durumunda ki İngiliz işgaline karşı açıkça tavır almıştır. Fakat Osmanlı hükümetindeki ilk görevi sırasında yapılan yanlışlıkların farkına varmış, bu defa II. Abdülhamid ve iktidarını sorgulamaya başlamıştır (*el-Ma'lûm ve'l-mechûl*, I, 11, 14, 108). Ardından kurumlardaki yozlaşmayı ve siyaset oyunlarını daha yakından görünce eleştirilerini şiddetlendirmiş ve II. Abdülhamid karşısında Jön Türkler'i desteklemiştir. Tepkileri sadece mevcut iktidara yönelikti. Veliyyüddin Yeken'i o dönemde Mısır'da hâkim olan iki görüşten Osmanlı birliği ekserine yerleştirmek mümkündür. Yeken, Mısır milliyetçiliğinden çok Osmanlı vatanını sevmek, İngilizler'e sempati duymak ve İngiliz işgalini savunmakla suçlandığından diğer Arap asıllı milliyetçi yazarlar kadar etkili olamamış ve edebiyat çevrelerinden ilgi görememiştir (Brugman, s. 56). İngilizler'e sempatisinin sebeplerini onların o dönemde Mısır'da izledikleri siyasette aramak gerekir. Veliyyüddin Yeken kendini, II. Abdülhamid'in iktidarından kaçanları Osmanlı birliğine darbe indirmek için himaye eden İngilizler'in yanında bulmuştur. Bu yakınlığı II. Abdülhamid'e karşı gösterdiği tepkiyle de açıklamak mümkündür (*eş-Şahâ'ifü's-sûd*, s. 45-51). Esasen kendini etnik bakımdan Türk, edebiyatta Arap diye nitelemiştir (*a.g.e.*, s. 164). Ona göre vatan sadece Mısır ya da Anado-

lu değil bütün Osmanlı coğrafyasıdır. Öte yandan aristokrat bir çevrede yetişmesine rağmen haksızlığa ve zulme baş kaldırmış, hep zayıfların yanında yer almış, bundan dolayı "âşiku'l-hürriyye" diye anılmıştır (Muhammed Mendûr, s. 28-48; Alâeddin Vahîd, s. 231-286). Yeken, yazılarının dışında döneminin sosyal ve siyasal olaylarına ışık tutan şiirleriyle de ön plana çıkmıştır. Divanında "Siyâsiyyât" adlı bölüm önemli bir yer tutar. Bu konuyla ilgili en dikkat çekici şiiri "fi'l-Menfâ"da (sürgünde) siyasal konularla kişisel durumunu birleştirmiştir. Bunların yanında methiye, mersiye ve gazelleri bulunmaktadır. Şiirleri Ahmed Şevki ile Hâfız İbrâhim'in öğrencilerinin şiirlerine çok yakındır. Brugman, Yeken'in şiirlerini neo-klasik ile neo-romantik şiir arasında bir geçiş olarak tanımlar.

Eserleri. 1. *el-Ma'lûm ve'l-mechûl*. Müellif eserin I. cildinde çocukluk ve gençlik yılları ile sürgün hayatına dair hâtıralarına ve II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin durumuyla ilgili görüşlerine yer vermiş, II. ciltte Sivas'taki sürgün hayatını anlatmıştır (Kahire 1909-1911). 2. *eş-Şahâ'ifü's-sûd*. *el-Muqattam*'da çıkan siyasal ve sosyal konularla ilgili yazıları ve şiirlerinden yaptığı seçmelerden oluşmaktadır (Kahire 1910; Beyrut 1970). 3. *et-Tecârib*. Yine *el-Muqattam*'da yayımlanan sosyal içerikli yazılarından derlenmiştir (haz. Fuâd Mugabgîd, İskenderiye 1913; haz. Cübân Mes'ûd, Beyrut 1972). 4. *Havâtıru Niyâzi: Şahîfe min târihi'l-inkılâbi'l-'Osmanîyyi'l-kebir*. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasının ilânında rol oynayan Resneli Ahmed Niyâzi Ağa'nın İttihat ve Terakkî Cemiyeti'yle ilgili eserinin Arapça tercümesidir (Kahire 1327). 5. *Dîvân*. Müellifin vefatından sonra kardeşi Yûsuf Hamdi Yeken tarafından derlenmiş olup 2500 beyittir (Kahire 1343/1924; Beyrut 1983; haz. Antuvân el-Kavvâl, Beyrut 2001). 6. *Dikrân ve Râ'if*. Özgürlük, hoşgörü, kardeşlik, zulüm gibi konuları ele alan bu romanı da ölümünden sonra neşredilmiştir (Kahire, ts.). 7. *Fukâhetü zevi'l-fiğan şerhu Siniyyeti Ebi'l-Hasan* (Kahire 1311). 8. *et-Talâk*. Paul Charles Joseph Bourget'nin *Un divorce* (1904) adlı romanının Arapça çevirisidir. Yeken'in ayrıca yayımlanmış eserlerinde haklarında bilgi bulunan, ancak şimdiye kadar rastlanmamış ya da basılmamış olan eserleri de mevcuttur (yayımlanmamış diğer bazı eserleri ve hakkında yapılan çalışmalar için ayrıca bk. Yıldız, II, 475-476).

Veliyyüddin Yeken'in hayatı, eserleri ve fikirlerine dair Derviş M. Derviş, Antûn el-

Veliyyüddin
Yeken

VELİYYÜDDİN YEKEN

Cümeyyil, Sâmî el-Keyyâlî (*Veliyyüddin Yeken*, Kahire 1960), Cübrân Mes'ûd (*Veliyyüddin Yeken: Şahsiyyetühû ve mizâcühû*, Beyrut 1960), Muhammed Mendûr (*Muḥâdarât 'an Veliyyiddin Yeken*, Kahire 1956), Ahmed Ebû'l-Hadîr el-Mensî (*Veliyyüddin kâtiben ve şâ'iren*, baskı yeri yok, 1921), Alâeddin Vahîd (*'Âşıku'l-hürrîye Veliyyüddin Yeken*, Kahire 1987), M. M. Zekiyyüddin (*el-Küttâbü's-selâse: Veliyyüddin, el-Menfelûti, el-'Akḳād*, Kahire, ts. [el-Mektebetü'l-Mısıriyye]) ve Muhammed Hammûd (*Veliyyüddin Yeken beyne bîdî's-şahâ'if ve sûdî't-tecârib*, Beyrut 2004) monografiler kaleme almıştır. Şükrî M. Ahmed Semâre *Veliyyüddin Yeken: Hayâtühû ve âğâruhû'l-edebiyye* (1972, Kahire Üniversitesi), İbrâhim Ahmed İbrâhim Hüseyin *Veliyyüddin Yeken: Hayâtühû ve şî'ruh* (1987, Ezher Üniversitesi) isimli yüksek lisans tezleri hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Veliyyüddin Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-mechûl*, Kahire 1327/1909, I, 11, 14, 108; a.mlf., *eş-Şahâ'î-fû's-sûd*, Beyrut 1970, s. 45-51, 164; Serkis, *Mu'cem*, II, 1953-1954; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 49-56; Muhammed Mendûr, *Muḥâdarât 'an Veliyyiddin Yeken*, Kahire 1956, s. 28-48; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1958, II, 464-466; Ömer Ferruh, *el-Minhâc fi'l-edebî'l-'Arabî ve târihih*, Beyrut 1380/1960, s. 324-331; Sâmî el-Keyyâlî, *Veliyyüddin Yeken*, Kahire 1960; J. Haywood, *Modern Arabic Literature: 1800-1970*, London 1971, s. 102-104; Mounah A. Khouri, *Poetry and the Making of Modern Egypt: 1882-1922*, Leiden 1971, s. 111-113; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 54-56; Alâeddin Vahîd, *'Âşıku'l-hürrîye Veliyyüddin Yeken*, Kahire 1987, s. 231-286; Necîb el-Buaynî, *Şu'arâ'ü 'Arab mu'âşırûn*, Beyrut 1411/1991, s. 35-50; Musa Yıldız, "Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddin Yeken ve Sivas Hatıraları", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (ed. Şeref Boyraz), Sivas 2007, II, 471-484; a.mlf., "Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddin Yeken", *Sultanşehir*, sy. 4, Sivas 2007, s. 14-

18; İsmâ Muhammed eş-Şentî, "Veliyyüddin Yeken", *Mecelletü Ma'hedi'l-buḥûş ve'd-dirâsâti'l-'Arabîyye*, II, Kahire 1390/1971, s. 303; Faruk Bozgöz, "Son Dönem Bir Osmanlı Aydını ve Düşünürü: Veliyyüddin Yeken", *Nüşa*, I/3, Ankara 2001, s.131-144; Mehmet Yalar, "Eleştirmen ve Şair Olarak Veliyyüddin Yeğen'in Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri", *Ülû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/2, Bursa 2007, s. 21-41; J. Jankowski, "Yakan, Muhammed Wali al-Din", *El²* (İng.), XI, 253; M. M. Zekiyyüddin, *el-Küttâbü's-selâse: Veliyyüddin, el-Menfelûti, el-'Akḳād*, Kahire, ts. (el-Mektebû'l-Mısıriyye), s. 68-106.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

VELVÂLİCÎ

(الولائي)

Ebû'l-Feth Zahirüddin Abdürreşîd
b. Ebî Hanîfe
b. Abdirrezzâk el-Velvâlicî
(ö. 540/1146'dan sonra)

Fıkha dair eserlerle tanınan
Hanefî âlimi

(bk. el-FETÂVA'L-VELVÂLİCÎYYE).

VENEDİK

İtalya'da tarihî bir şehir.

İtalyanca Venezia, Latince Venetia ismiyle anılan şehir Adriya denizinin en uç noktasında bir lagünün içindeki çok sayıda adalar üstünde kurulmuştur. Bu adalar arasındaki ulaşım kanallarıyla sağlanır. Sayısı 160'ı bulan kanallar şehrin en karakteristik özelliğini teşkil eder; bunların içinde Büyük Kanal (Canal Grande) şehri "S" biçiminde ortadan böler. Tarihî Venedik şehri altı kısımdan oluşur; San Marko Meydanı, Rialto Meydanı ve Köprüsü, San Giorgio Maggiore, Murano, Burano ve Torcello adaları önemli merkezlerdir. Lido denilen yer ise şehir ve lagünü koruyan bir dalgakıran niteliği taşır.

Yapılan arkeolojik kazılar sonucu ilk yerleşme izleri Torcello adasında ortaya çıktı. Şehrin tarihî izleri VI. yüzyıla kadar iner. Doğu Roma'ya bağlı olarak geliştiğinden Doğu'nun en batıdaki ve Batı'nın en doğudaki şehri diye anılır. İncil'in derleyicilerinden Aziz Markos'un mezarının Venedik'e getirilmesiyle burası onun adına atfen anılmaya başlandı (San Marko). IX. yüzyıldan itibaren bağımsız bir şehir devleti kimliği kazanan Venedik seçimle gelen, doç / doc (doce, doxe) denilen bir başkan vasıtasıyla yönetiliyordu. Güçlü donanması ve deniz ticaretiyle öne çıkarak Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan kesimlerde koloniler kurdu, ayrıca Avrupa'nın Atlantik kıyılarına kadar hareketli bir ticarî ağ oluşturdu. 1797'de Napolyon tarafından işgaline kadar 1000 yıldan fazla bir süre varlığını korudu. XIX. yüzyılda Avusturya İmparatorluğu'nun, 1866'da İtalya Krallığı'nın bir parçası haline geldi.

Venedik, tarihinin ilk dönemlerinden beri müslüman devletlerle ticarî ilişkilerde bulundu. 750'de bazı Venedikliler'in Roma'dan köle satın aldıkları ve bunları Kuzey Afrika'da sattıkları bilinmektedir. Ortaçağ'da şehrin idarecileri, gerçek bir ticarî ağ kurdu; tüccarları Akdeniz havzasında uluslar arası anlaşmalar ve imtiyazlar çerçevesinde ticaret yaptı. Mısır'da Eyyübîler'le Memlûkler, Anadolu'da Selçuklular'la Menteşe ve Aydın emirleri, Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Tatarları, hatta İlhanlılar, Akkoyunlular, Safevîler, Tunus'un Hafsî hânedanı ile Fas'taki Bâdîler ticarî ve siyasî ilişki kurdukları müslüman devletlerdir. Venedik'in Osmanlılar'la teması 1350 civarına rastlar. İki ülke arasındaki ilk ticarî sözleşme 1390'da I. Bayezid'in onaylamasıyla yapıldı; Venedikliler'e Ayasuluk ve Balat beyleriyle daha önce yaptıkları eski ticarî imtiyazlar da tanındı. Diğer anlaşmalar 1403, 1406, 1411, 1419, 1430, 1446, 1451, 1454, 1479, 1482, 1501, 1517, 1521, 1540, 1567, 1573, 1575, 1595, 1604, 1619, 1625, 1641, 1670, 1699, 1701, 1706, 1718, 1733 yıllarındadır. Bu anlaşmalar bir ahidnâmeye dayanıyordu. İki nüsha halinde düzenlenen metinlerden birinin üzerine sultan, diğerinin üzerine Venedik doçu yemin etmekteydi. Sadece 1517 ahidnâmesi üzerine yemin edilmemişti; ancak Yavuz Sultan Selim, Memlûkler'in vârisi olarak hareket ediyor, Venedikliler için verilen emanları onaylıyordu. 1720 Rus-Osmanlı antlaşması temel alınarak hazırlanan 1733 barış antlaşması en son yapılan antlaşma olup Venedik cumhuriyetinin sonuna kadar bir daha yenilenmemiştir.

Venedik'te
Büyük
Kanal
(Canal
Grande)